

Mai folyamatok a zarándoklatok megújulásában

José Jaime Brosel Gavilá¹

Köszönöm a meghívást erre a konferenciára. Átadom Önöknek Antonio Maria Vegliò bíboros köszöntését, ő a vándorlók és úton lévők Pápai tanácsának elnöke, továbbá a tanács többi elöljárójának üdvözlését. Mint ismeretes, a mi Tanácsunkra bízta annak a fontos emberi valóságnak a lelkipásztori gondozását, amit a vándorlás jelent, és ide tartozik a turizmus és a kegyhelylátogató zarándoklás lelkipásztori gondozása is.

Előadásomat a népi vallásosság nagyobb összefüggésében szeretném elhelyezni, mert a zarándoklatok ennek egy formáját, kétségkívül kiemelt megnyilvánulását jelentik. Ezenkívül, az út során és a kegyhelyhez érkezve a zarándok a népi vallásosság megannyi gyakorlatát végzi.

1. A népi vallásosság iránti lelkipásztori figyelem

Először is hangsúlyozom, hogy a népi vallásosság sokrétű valóság, és a hit életre váltásának legitim formája, amely az életszentség számos gyümölcsét termelte már. A „hallgatás egyházában”, ahol a kelet-európai térségben mindenféle totalitárius rendszer elnyomását szenvedték, és ahol akadályozták a vallás nyilvános megnyilatkozásait, a népi vallásosság olyan teret adott, ahol a hívők megőrizhették és továbbadhatták hitüket.

Az utóbbi évtizedekben a Tanítóhivatal többször is szorgalmazta a népi vallásosság iránti egyházi figyelmet, hogy gondosan mélyítsék el, elemezzék, tisztítsák meg és támogassák ezt a gazdag és összetett valóságot, hogy az egyház életének ezt az elemét nagyra értékeljék, fogadják be és igazítsák a hit tanításához. A dokumentumok kiemelik, mennyire fontos ez az evangelizációban.

Meg kell említenünk A népi jámborság és liturgia direktóriuma című, 2001-ben az Istentiszteleti Kongregáció által kiadott dokumentumot. A Vándorlók és Utazók Lelki Gondozása Pápai Tanácsának kiadványai közül megemlítem: A 2000. év Nagy Jubileumának zarándoklata (1998); A kegyhely mint az élő Istenről való megemlékezésnek, valamint az Ő jelenlétének és prófécijának helye (1999).

Külön említést érdemelnek a latin-amerikai és karibi püspöki karok V. közgyűlésének határozatai (Aparecida, 2007. május). Mint ismert, a záródokumentum szerkesztői bizottságát Jorge Mario Bergoglio bíboros vezette. Sokatmondó címmel – A népi vallásosság mint a Krisztussal való találkozás tere – méltatják: „a hit életre váltásának legitim módja, az egyházhoz való tartozás átérzésének egyik módja, és a misszionáriusi lét egyik formája” (264). A határozatokban az is hangsúlyt kap, hogy a népi vallásosság gyakorlataiban lehetőség rejlik az evangelizációra, de meg is kell azt tisztítani, továbbá felhívás is megfogalmazódik: „őrizzzük meg népeink népi vallásosságának kincseit”

1 MONS. JOSÉ JAIME BROSEL GAVILÁ a turizmus és a zarándoklatok szekciójának vezetője a Vándorlók és Utazók Lelki Gondozásának Pápai Tanácsában. – Elhangzott 2014. május 22-én a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola és a Nemzetstratégiai Kutatóintézet A zarándoklat – Hitéleti, tudományos és gyakorlati szempontok című konferenciáján.

(549). Találunk olyan kifejezett és jelentős említést is a zárándoklatokról, ahol a lelki-ség kifejezési formái között beszél róla, és ezeket mondja:

„Kiemeljük a zárándoklatot, amely Isten úton lévő Népének képe. Ezzel a hívó azt az örömet ünnepli, hogy odatartozhat testvéreihez, akik szintén úton vannak, és együtt mennek Isten felé, aki várja őket. Maga Krisztus is zárándok lesz velük, és a szegények között megy. Maga az az elhatározás, hogy útra keljünk egy kegyhely felé – már hitvallás, az út megtétele – a remény igazi megéneklése, a célba érkezés pedig – találkozás a szeretetben. A zárándok tekintete a képre szegeződik, amely Isten gyöngédségét és közelségét szimbolizálja. A szeretet összeszedettséghez vezet, szemléli a titkot és a csöndben megízleli azt. Helye van itt az érzelmenek is, amikor a zárándok megrendül, és szabad utat enged a benne rejlő fájdalomnak és az álmainak. A bizalomteli és őszinte könyörgés annak a szívnek a legszebb kifejeződése, amely nem akar önmagának elég lenni, és elismeri, hogy önmagától többre nem képes. Egyetlen pillanat is intenzív lelki tapasztalatot hordozhat” (259).

Bergoglio bíboros többször is elmélkedett a népi vallásosság témájáról, mint például a latin-amerikai bizottság közgyűlésén 2005. január 19-én, vagy például abban a cikkben, amelyet A népi vallásosság mint a hit inkulturációja címmel írt néhány hónappal az aparecidai konferencia után, amelyben érdekesen határozza meg ezt a jelenséget:

„A népi vallásosságban erős az érzék a transzcendencia iránt, ugyanakkor itt az Isten közelségének valós tapasztalatát is látjuk. Megvan a képessége, hogy a hitet egy totális nyelven mondja ki, amely a pusztá értelmet szemlélődő vonásokkal múlja felül, átírva a természettel és a többi emberrel való kapcsolatot, értelmet adva a munkának, az ünneplésnek, a szolidaritásnak, a barátságnak, a családnak. Elvezet oda, hogy az ember örüljön a saját méltóságának, és ezt nem hiúsítja meg a szegénység és az egyszerűség sem, amelyben sokan élnek. A népi vallásosság lényegére rányomja bélyegét a szív, a hitet meghatározzák az érzelmek. Bár vannak, akik nem fogadják el ezt a fajta vallásosságot, mondván hogy nem vezet elkötelezettséghez, a szív érzelmei mégis arra készítetik a hitet, hogy gesztusokban és ajándékokban fejezze ki magát, Isten és az emberek iránt. Az érezhető jelleg nem mond ellent annak, hogy a lélekben mély tapasztalatok játszódhatnak le.”²

Azzal zárom Bergoglio bíboros e tanulmányának felidézését, hogy a zárándoklatokról mondott szavait idézem:

„A zárándoklat a népi vallásosságnak a kegyhelyekhez kötődő kifejeződése. Mély szimbolikus kifejeződés jellemzi, amelyben megnyilvánul az emberi értelemkeresés, a találkozás keresése, megtapasztalva a teljességet, mindazt, ami túlmegy rajtunk, túlmegy minden lehetőségen, különbségen és időn. A zárándoklat így teszi lehetővé, hogy a keresés és a megnyílás közös tapasztalattá váljon a többi zárándokkal, és a szívben fölkelte az igaz szolidaritás érzelmeit.”³

2 JORGE MARIO BERGOGLIO: Religiosidad popular como inculturación de la fe, riflessione del 19 gennaio 2008.

3 Uo. 2.

Egy másik pápai tanítás, amelyet figyelmükbe ajánlok, az a homília, amelyet Ferenc pápa 2013. május 5-én mondott a Konfraternitások és a népi vallásosság napján, a Hit Évében. Ennek egyik előzménye XVI. Benedek pápa beszéde, amelyet az itáliai egyházmegyéik konfraternitásai előtt mondott 2007. november 10-én.

A legfontosabb aktuális dokumentum azonban kétségkívül az Evangélii gaudium apostoli buzdítás (2013. november 24.). Több utalás is szerepel itt a népi vallásosságra, amelyet az inkulturált keresztény hit gyümölcsének mond, és kitér erényeire és kockázataira is, továbbá kiemeli evangelizáló erejét (vö. 69, 70, 90, 122–126). Ezt írja a Szentatya: „Sokat kell tanulnunk a népi jámborság megnyilvánulásaiból, és annak számára, aki képes olvasni, ezek olyan teológiai források (loci theologici), amelyekre oda kell figyelniük, különösen akkor, amikor az új evangelizációra gondolunk” (126).

2. Hogyan határozzuk meg a népi vallásosságot?

A zárándokltról vagy a népi vallásosságról írt tanulmányokban az a veszély rejlik, hogy kizárólagosan azonosítják azt a külső és rituális megnyilatkozásokkal. A külső elemek mellett azonban bizonyos mélyebben fekvő elemek is részét képezik. Vagyis minden aktusnak van egy rituális, esztétikai (tehát látható) kifejeződése, és van egy mély értelme a motiváció, a tapasztalat, az értékek és a hit síkján (amit nem láthatunk). Már VI. Pál pápa is arra buzdított, hogy „igyekezzünk lemérni benső indítékaikat és fölmérni értékeiket” (Evangélii nuntiandi, 48).

Ennek komoly lelkipásztori következményei vannak. A belső hozzáállás, a motivációk és a mélyen meghúzódó meggyőződések a népi vallásosság megnyilvánulásaiban nagymértékben meghatározzák, hogy a külső cselekedetek mennyire jók. Az evangelizációnak pedig éppen itt kell kezdenie munkáját. A népi vallásosság evangelizálása elsősorban nem azt jelenti, hogy megváltoztatjuk a külső rítusokat vagy gyakorlatokat, hanem inkább azt, hogy javítunk a hozzáálláson és a mélyben rejlő motivációkon.

A népi vallásosság olyan gazdag jelenség, hogy minden meghatározási kísérlet részleges marad, emiatt le kell mondani a hibás általánosításokról vagy az olyan egységformulákról, amelyeket mindig és mindenhol érvényesnek szánunk.

Ezzel együtt helyesnek tartom azt a definíciót, amelyet a latin-amerikai püspökök adtak a népi vallásosságról a Pueblai Dokumentumban (1979), ahol azt állítják, hogy jelentése (1) „az Istenre vonatkozó hittartalmak, (2) az e meggyőződésekből fakadó attitűdök és (3) az ezeket kinyilvánító kifejezőmódok összessége” (444).

Ehhez a definícióhoz kapcsolhatunk egyéb megjegyzéseket is, amelyek jobban kifejtik azt. Többek között ezeket:

- a népi jámborság mindenekelőtt a katolikus hit kifejeződése, és nem valamiféle homályos vagy elvont vallási érzés pusztá külsővé válása. Alkotóelemeit nem kizárólag a nép dolgozta ki, hanem az isteni közeledésre adott válaszok, az egyház körében, és eredete a hitletéteményben keresendő.

- a népi jámborság nem valamiféle alacsonyabb rendű vallási tapasztalat, és nem tartozik kizárólagosan egy társadalmi osztályhoz sem, hanem alanya Isten Népe, amely abban tömegével vesz részt, függetlenül a társadalmi, politikai, kulturális vagy gazdasági hovatartozástól. Ezt a vallásosságot sajátosan jellemzi a részvétel, és benne a nép tagjai valódi szereplőkként ismerik fel magukat.

- A zárándoklatban a történelemről megtapasztalható, hogy „üdv történelem”, mert felismerik, hogy Isten cselekvő módon jelen van az egyetemes történelemben, főleg az egyes népek külön történelmében és az egyéni élettörténetekben. Erre az isteni cselek-

vésre adott szép válaszként születik meg az ünnep, a hit ünnepélyes megvallása, a népi jámborság sajátos eleme. Az isteni beavatkozásokra a „történelmi emlékezet” révén emlékezünk, és ezt elbeszélések, énekek, képek és színjátékszerű megjelenítések révén adjuk át.

- A zárándoklatban a hit egy totális nyelvezetben fejeződik ki, amely a személy egészét igénybe veszi, magába foglal mindent, ami emberi, kiemeli a test értékét, és ez sokféle rítusban, képben és látható jelben nyilvánul meg. Emiatt fontos az érzelem és az érzés, az esztétikai vonatkozás, az ünnep és az ünneplés. A népi jámborság a hit ünneplése egy nagy kifejező erejű és közös nyelvezetben, amely túllép a racionalizmuson. Ferenc pápa írja erről: „Nem nélkülözi a tartalmakat, hanem közvetlenebbül fedezi fel és fejezi ki azokat, inkább a szimbólumok útján, mint az eszközszerű ész használatával, s a hitaktusban jobbra a credere in Deumot [hinni Istenben], s nem annyira a credere Deumot [hinni Istent] hangsúlyozza” (Evangelii gaudium, 124).

- Ezek a megnyilvánulások a kulturális, helyi és vallási identitás kifejeződése. Erről a következőket kell megjegyeznünk:

a) Anépijámborságot úgy elemezzük, mint kiváltságos kifejeződésétannak, hogy az evangélium inkulturálódik minden népben, és ez az evangélium és a helyi kultúra közti találkozás gyümölcse.

b) A népi jámborság a nép vallási identitásának kifejeződése, amennyiben az egyházi hit megvallása és kimutatása. E gyakorlatok által a nép fel tudja fedezni vallási gyökereit és megvallhatja hitét.

c) A népi jámborság a nép kulturális identitásának is a kifejeződése, a helyi kultúra megnyilvánulása, és annak jellemzőit viseli magán. A népi jámborság megnyilvánulásaiban minden nép különböző módon mutatkozik meg, a saját kulturális jellegzetességei szerint.

d) A népi vallásosságnak van egy egyértelmű helyi jellege, amely nem áll ellentétben az egyetemes jelleggel, hanem a katolicitás életre váltásának konkrét módját jelenti. Így annak jelévé válhat, hogy valaki azonosul a közösséggel, és hozzáteszi a magáét a helyi identitás megteremtéséhez. Ezért nagy erővel képes fölkelteni az identitás, az odatartozás és az ösztöztartozás érzéseit.

e) Ebben az összefüggésben nagyon fontos az a tény, hogy a népi jámborság megnyilvánulásait az őseiktől veszik át, tehát a hagyomány részét képezik. Az apáról fiúra szálló hagyomány keresztény elveket, elemeket és értékeket is közvetít, ezért sokat segíthet abban, hogy sokan kitartsanak a hitben, amelyet őseiktől kaptak.

f) Maga az a tény viszont, hogy a népi vallásosság a hit és a kultúra közti találkozás gyümölcse, azt a kockázatot rejti, hogy ha csak egyik oldalát nézzük, elfeledjük vallási jellegét és csak a kulturális elemet hangsúlyozzuk.

- A megnyilvánulásokban és az egyesületekben a népi jámborság úgy mutatkozik meg, mint a szocializáció és az egyháztapasztalat tere, mert elősegíti a közösségi szellemet és erősíti az egyházhoz tartozást. Nagy jelentősége van ebből a szempontból a hívek különféle, ilyen céllal létrejött egyesületeinek.

- Erre a vallási tapasztalatra jellemző, hogy az imádság kiváltságos helyéül szolgál. Szavakkal és gesztusokkal vallja meg Isten jóságát és hatalmát, felismeri jelenlétét a mindennapi eseményekben.

- A népi jámborságot úgy is tekinthetjük, mint a hiteles erkölcsi tapasztalat terét, amely emelkedett belső hangoltság megszületését és fejlődését teszi lehetővé. Elmondhatjuk tehát, hogy az erkölcsi életre pozitív hatást gyakorol, még akkor is, ha több esetben eltorzult formákat is megállapíthatunk.

3. Teológiai alapelvek a népi vallásosság értékeléséhez és megújításához

A népi vallásosság teológiai értelmezése az utóbbi négy évtizedben lényeges átalakuláson ment keresztül. A hatvanas években inkább a nem keresztény, de vallásos emberekkel való dialógus összefüggésében beszéltek róla, és hasonló kifejezéseket alkalmaztak rá, mint a nem keresztényekre: *semina Verbi* („az Ige magvai”, amelyekben Isten rejtett jelenlétét kereshetjük), *praeparatio evangelica* („előkészület az evangéliumra”, vagyis nem tartották a keresztény hit hiteles kifejeződésének).

Ez a szemlélet a kilencvenes évektől kezdve átalakult, és a népi vallásosságot úgy méltatták, mint *fructus Verbit*, az evangelizáció többé-kevésbé érett gyümölcsét. Ez az új szemlélet nagymértékben köszönhető annak a teológiai reflexiónak, amely három területen játszódtott le: az „Isten Népe” és a „papi nép” egyházfogalma, az inkulturáció kérdése és a népi jámborság kapcsolata a liturgiával.

3.1. Az egyház mint „Isten Népe” és „papi nép”

A *communio* egyházfogalma a II. Vatikáni Zsinat egyik alapvető egyháztani gondolata. A zsinat utáni egyháztan az „*egyház mint Isten Népe*” gondolatától indult el, és más fogalmakat fejlesztett ki, amelyek közül megemlíthetjük a következőket: a minden megkeresztelt ember közös méltósága, a hívek általános papsága, az életszentségre szóló egyetemes meghívás, valamint az egyházi tapasztalat és az egyházhoz tartozás módjainak legitim sokfélesége, amely nem mond ellent az alapvető egységnek. Ilyen értelemben mondta ki a zsinat: „Az egyház a hitet és a közjót nem érintő dolgokban nem kívánja kötelezővé tenni a formák merev egységét, még a liturgiában sem. Sőt ápolja és fejleszti a különböző népek és nemzetek jellegzetes sajátosságait és örökségét” (*Sacrosanctum concilium*, 37).

A kommunió-egyháztan elősegítette, hogy felismerjék a népi vallásosság teológiai rangját, és hogy beillesszék az egyházi élet terébe. A népi vallásosságot annak a területnek tartották, amelyben az egyház minden társadalmi rétegből nagy sokaságot gyűjt magába, és megmutatja „katolikus”, egyetemes voltát. Az egyház tagjai jelentős részének legitim kifejeződési formája, a keresztény élet konkrét formáiban érvényesülő jogos sokféleség megnyilvánulása.

Ebben a teológiai keretben játszódtott le az az egyháztani reflexió, amely elmélyítette az egyház mint papi nép felfogását. A világiak a keresztségben kapott általános papságot mind a liturgiában, mind pedig a keresztény élet más területein gyakorolják (*vö. Lumen gentium*, 34).

A népi jámborság tehát úgy áll előttünk, mint a hívek általános papságának kifejeződése és az egyetlen keresztény istentisztelet konkrét formája.

3.2. Az inkulturáció kifejeződése

A népi vallásosság értékelésének második kritériuma az inkulturációval való kapcsolata. Erről írja a *Redemptoris missio* enciklika: „Ezzel a beépüléssel az egyház elevenné teszi az evangéliumot a különböző kultúrákban” (52). Ahogy II. János Pál pápa mondta: „A kultúra és a hit szintézise nemcsak a kultúra részéről igény, hanem a hit részéről is (...). Az a hit, amely nem válik kultúrává, nem teljesen befogadott hit, nem egészen átgondolt hit, nem hűségesen élt hit.”⁴

4 GIOVANNI PAOLO II: *Discorso ai partecipanti al Congresso Nazionale del Movimento Ecclesiale di Impegno Culturale*, 16 gennaio 1982, n. 2.

Ratzinger bíboros szerint „a népi vallásosság a hit ‘inkulturációjának’ első és alapvető formája”.⁵ Amikor pedig az evangéliumi értékek a népi vallásosság megnyilvánulásaival fejeződnek ki, akkor ez annak a jele, hogy az evangélium elérte a nép kultúrájának szívét, és ahogy Ratzinger írja, „belép a mindennapok világába”.⁶ Szintén ebben az értelemben mutat rá az Evangelii gaudium, hogy „a népi jámborságban ragadható meg az a mód, ahogyan a megkapott hit megtestesül egy kultúrában, és folytonosan továbbadja magát” (123).

3.3. Kapcsolat a liturgiával

A népi jámborság teológiai értékelésének alapvető kritériuma a liturgiával való kapcsolat, mivel mindkettőt úgy fogjuk fel, mint az egyetlen keresztény istentisztelet különböző (és eltérő rangú) formáit. Kapcsolatukat különböző előfeltételek határozzák meg.

Először is azt kell elismerni a II. Vatikáni Zsinattal együtt, hogy a liturgia „az első és nélkülözhetetlen forrás, amelyből a hívek az igazi keresztény lelkületet merítik” (SC 14). Szükségessé teszi a szolgálati papság közvetítését, és a Tanítóhivatal adja elénk a maga jóváhagyásával. Azt is hozzá kell viszont tenni, hogy „a lelki élet azonban nem csupán a szent Liturgiában való részvétel” (SC 12), és hogy „az egyház tevékenysége nem merül ki teljesen a szent liturgiában” (SC 9).

A további elemzésben érdemes kiindulni három fogalomból: „mimézis”, „anamnézis” és „epiklézis”. Kimondhatjuk, hogy a népi vallásosság a mimézishez tartozik, vagyis az üdvözítő események felidézése, de nem képes azokat aktualizálni. A keresztény liturgia viszont „nemcsak pusztán emlékezik a bennünket megszabadító eseményekre, hanem azokat aktuálissá, jelenvalóvá teszi” (KEK 1104). A liturgikus cselekvés tehát anamnézis, az üdvesemény misztérium-jellegű jelenléte, amely az epiklézis révén aktualizálódik.

Így míg a liturgikus cselekvés objektív módon jelenvalóvá teszi Krisztust, a népi vallásosság feltételezi a misztérium szubjektív emlékezetét, vagy – VI. Pál pápa szavát idézve – annak „szemlélődő emlékezetét” (Marialis cultus, 48). Ezért míg a liturgia „kötelező”, addig a népi vallásosság „választható”.

Következésképpen a népi vallásosság a liturgikus ünneplésben találja meg kicsúcsosodását és beteljesedését, és megnyilvánulásait a liturgiához kell igazítani, és nem fordítva; hozzá vezet és belőle fakad (vö. SC 13).

4. Lelkipásztori hozzáállás a népi vallásossághoz

A népi vallásosságot illetően a végleteket kerülő, kiegyensúlyozott lelkipásztori hozzáállásra van szükség, amelyben jelen van mind a kritikus, mind a konstruktív hozzáállás, és amelyet Isten Igéjének kell megvilágítani. VI. Pál pápa azt mondta erről, hogy a fő kritérium a „lelkipásztori szeretet” (Evangelii nuntiandi, 48).

Az Evangelii gaudium apostoli buzdításban Ferenc pápa azt mondja:

„E valóság megértéséhez szükséges, hogy a Jó Pásztor tekintetével közeledjünk hozzá, aki nem ítél, hanem szeretni akar. Csak a szeretettől kapott érzelmi hasonlóságból kiindulva értékelhetjük a keresztény népek, s különösen

5 JOSEPH RATZINGER: Commento teologico, in Congregazione per la Dottrina della Fede: Il messaggio di Fatima, 26 giugno 2000, La Civiltà Cattolica 151 (2000/3) 173.

6 Uo.

a szegények jámborságában jelen lévő hívő életet. (...) Aki szereti Isten szent hívő népét, nem láthatja ezekben a cselekményekben az isteninek pusztán természetes keresését. Ezek egy hívő élet megnyilvánulásai, amelyet a szívünkbe árasztott Szentlélek tevékenysége éltet” (125).

A népi vallásosság iránti figyelem olyan folyamat gyümölcse, amely három szakaszban halad: megismerése, elemzése és lelkipásztori kísérése.

Először is meg kell ismerni egészen mélyen a népi vallásosságot, túlmenve a jelenségtani megközelítésen, amely csak a külsőt nézi. Meg kell ragadni a belső vonatkozásokat is, megérteni és felfogni az attitűdöket, a motivációkat, a viselkedéseket és azokat az értékeket, amelyek a motivációkban rejlenek (vö. Evangélii nuntiandi, 48).

A megismerés után ki kell dolgozni a megkülönböztetés helyes módját. Az elemzés összetett feladat, és nem állhat pusztán annyiból, hogy két oszlopban felsoroljuk az értékeket és azok ellentéteit. Ezekben a gyakorlatokban a pozitív és a negatív vonatkozások átjárják egymást. Emiatt a népi vallásosság egyszerre gazdag és ugyanakkor sérülékeny valóság.

A népi vallásosságot nem szabad leszűkítő módon azonosítani hiányos vagy kétértelmű kifejezőmódjaival, amelyek más kultikus megnyilvánulásokban is megjelenhetnek. Oda kell rá figyelni, hogy minden vallási aktusban rejlik bizonyos ambiguitás, és bár a szentre akar utalni, egyúttal el is tudja homályosítani azt.

A megismerés és elemzés után következik a lelkipásztori cselekvés mérlegelése. Ez nem lehet rögtönzött, hanem bele kell illeszkednie egy tág és realista tervbe, megteremtve a kapcsolatot más egyházi valóságokkal és tevékenységekkel is, és nem elszigetelten, hanem a kölcsönös gazdagodást elősegítve kell megvalósítani.

A népi vallásosság a lelkipásztori tervezésben két szinten lehet jelen: átfogó cselekvések és egyedi tettek szintjén. Az elsőhöz tartoznak mindazok a tevékenységek, amelyek mellékhatásként elősegítik a népi vallásosságot: befogadó aktusok; a homília elkészítése missziós szellemben; a liturgia méltó végzése, amelyben megnyilvánul az igyekezet a népi vallásosság és a liturgia közti kölcsönös gazdagodás és harmonizálás elérésére stb.

Tudjuk, hogy az evangelizációban nincsenek minden helyzetre kész válaszok vagy mágikus formulák, mivel minden közösség és személy különböző. A népi vallásosság evangelizálása nem recepteken alapul, hanem helyes és közös kritériumokon. Egyházmegyei szinten egységes kritériumokra van szükség, legalább az alapvető kérdésekben. A lelkipásztori erőfeszítések az alapvető és fontos szempontokra irányuljanak.

5. Támpontok a lelkipásztori cselekvéshez

Hogyan konkretizáljuk a lelkipásztori cselekvést a zárándoklatok esetében? Szabadjon egy vázlatot adni, amely a zárándoklat szakaszait tekinti át:

- Az útra kelés, a motiváció kérdése;
- Az út bejárása, a kérdések felmerülése;
- A befogadás, az örömhír első meghirdetése;
- Az elköszönés, az egyházi életre való meghívás;
- A hazaérkezés, a befogadás a helyi közösségbe.

5.1. Az útra kelés, a motiváció kérdése

Ami az útra kelést illeti: milyen motivációval indul útnak valaki? Nem könnyű meglátni a valós motivációt, akár tudatos, akár öntudatlan. Rendszerint sokféle indíték szövődik egybe, ezért valamiképpen segíteni kell a zárándokot, hogy felfedezhesse önmagában a legfontosabb indítékokat. Végül tudatában kell lennünk annak, hogy a motivációk cserélődnek, módosulnak az út során.

5.2. Az út bejárása, a kérdések felmerülése

Néhány éve az evangelizáció egyik nehézségeként azt említették, hogy nem ismerik a hit tartalmait (*fides quae*), főleg vallási tudatlanságból vagy valamiféle teológiai zavar miatt.

Ma már nemcsak az a probléma, hogy a hit tartalmait megkérdőjelezzik, elfelejtik vagy tagadják. A problémát ma a hit másik alkotóeleme jelenti, vagyis a hitaktus maga (*fides qua*), „amellyel teljesen, teljes szabadsággal rábízhatjuk magunkat Istenre” (*Porta fidei*, 10). Sokszor hiányzik az a hit, ami a bizalom, emberi viselkedés és erény, és amely mintegy megelőzi az Isten ajándékát, a kegyelem működését és teológiai erényt jelentő hitet. Nem ez a kiábrándultság és a bizalmatlanság mozzanata? Erről mondta Enzo Bianchi: „A XXI. században az a nagy kihívás vár ránk, hogy újból megtanuljunk hinni, hogy így Isten elültethesse a ma emberének szívében a Krisztusban való hitet.”⁷

Összegezve: a vallási tudatlanságnál ma még súlyosabb a vallási közöny, és ennek mélyén sokszor találjuk a képtelenséget a hitaktusra és az akár emberi értelemben vett bizalomra is.

Ennek a közönynek súlyos következményei vannak az evangelizációra nézve, ugyanis sok esetben olyan kérdésekre kínálunk válaszokat, amelyeket nem is tett föl senki. Reinhold Niebuhr protestáns teológus mondja, hogy „nincs annál hiteltelenebb, mint az olyan kérdésre adott válasz, amit föl se tettek”.⁸ Válaszaink olyan mértékben nyernek befogadást és jelentenek majd megerősítést a hallgatóinknak, amennyire megfelelnek egy igénynek, akár kimondva, akár kimondatlanul.

Ezen a ponton a zárándoklat segíthet. A zárándok a maga útját úgy kezdi, hogy elmerül a fájdalom, a kétség, az öröm, a kudarc, a hála, a gyöngeség helyzeteiben. Ehhez kell hozzátennünk az útra jellemző tapasztalatokat: csönd, kilépés a rutinból, az alapvető igényekre szorítókozó élet, a mellettem lépkedő ismeretlen iránti őszinte közelség... Ezek a tapasztalatok szinte nyitott ajtót jelentenek ahhoz, hogy föltegyük életünk értelmének kérdését. Ne feledjük: mindenki igényli, hogy értelmet tudjon adni annak, ami ő, amit tesz, ami történik vele.

A Hit Évének megnyitásakor XVI. Benedek azt mondta:

„az út az élet hasonlata, és az a bölcs utazó, aki tudja, hogyan kell élni, és ezt meg tudja osztani a testvéreivel, ahogy az megtörténik a Camino di Santiago alatt, vagy más utakon, melyek iránt nem véletlenül élénkült meg az érdeklődés az utóbbi években. Hogy létezik az, hogy ennyi ember szükségét érzi egy zárándokútnak? Nem azért van ez, mert itt megtalálják, vagy legalábbis megsejtik világban létük értelmét?”⁹

7 ENZO BIANCHI: Prolusione al CC Capitolo Generale dei Frati Minori Conventuali, Assisi, 20 gennaio 2013, n. 3.

8 REINHOLD NIEBUHR: Il destino e la storia, Antologia degli scritti, Rizzoli, Milano, 1999, 67.

9 BENEDETTO XVI: Omelia nella Santa Messa per l'apertura dell'Anno della Fede, 11 ottobre 2012.

A vallási közöny hátterét nézve a zarándoklat segítheti az új evangelizációt, mivel a zarándok szívében fölmerülhetnek az alapvető kérdések.

5.3. A befogadás, az örömhír első meghirdetése

A kegyhelyen történő befogadás az örömhír meghirdetése, válaszként a zarándokban fölmerült kérdésekre. Illik erre a helyzetre Fülöp és az etióp udvari tiszt találkozása (ApCsel 8,26–40). Az evangélium hirdetőjének először tudnia kell meghallgatni, odafigyelni, nem feledve, hogy minden zarándok egyedi. Azután pedig hozzá kell tudnia segíteni a zarándokot, hogy tudatosítsa legmélyebb kérdéseit, valamint a maga elégtelenségét azok megválaszolására. Végül pedig meghirdetheti Krisztust mint választ ezekre a kérdésekre. A felkínált válasz legyen lényegre törő, kimondott, közvetlen és életbe vágó. Kapcsolja hozzá az evangéliumot a zarándok konkrét életéhez, alapvető tapasztalatához. Mindezeknek a megtérésre mint végső célra kell irányulniuk.

Az ilyen fogadás több különféle elemből épül fel, ezek között fontos a személyes meghallgatás, a fogadó tér szépsége és a liturgia méltósága.

5.4. Az elköszönés, az egyházi életre való meghívás

Amikor a zarándok elköszön, kíváncsi lenne ritualizálni ezt az alkalmat, és kihasználni arra, hogy a zarándokot meghívjuk, hogy hitbeli tapasztalatát az egyházi közösség keretében mélyítse el. Mindez könnyebb, ha összhang van a kegyhely és az egyházmegegyei lelkipásztorkodás között, illetve a plébániákkal.

5.5. A hazaérkezés, a befogadás a helyi közösségbe

Az előbbieken alapján a keresztény közösségeknek felkészülteknek kellene lenniük a befogadásra. Ez a missziós lelkület része, és ehhez át kell gondolni a lelkipásztori tervet, és ki kell képezni a befogadókat és kísérőket.

Ebben a lelkipásztori tervben, mint mondtuk, tekintettel kell lenni a népi vallásosságra is. Ennek viszonyát az evangelizációval három szempontból írhatjuk le:

- evangelizálni a népi vallásosságból kiindulva;
- a népi vallásosság a katekézis látóterében;
- evangelizálni a népi vallásosságot.

Evangelizálni a népi vallásosságból kiindulva

Főleg azt kell kihasználni, hogy a népi vallásosság hozzá tud járulni a legmélyebb kérdések fölmerüléséhez. Támaszkodni lehet a benne rejlő megszólító erőre. Sokak számára ezek a vallási gyakorlatok jelentik az egyetlen szálát, ami az egyházhoz fűzi őket, és ennek révén juthatnak közelebb hozzá.

A népi vallásosság főképpen a családon keresztül evangelizál, hiszen itt adják át a tapasztalatokat és a rítusokat, amelyek a gyermekekben „mély, egész életen át tartó nyomot hagynak” (Katekézis Általános Direktóriuma, 226). Módszerei az elbeszélés, az ének, a vallási kép, a körmenet... Az ikonográfiát méltán tartották mindig a „szegények bibliájának”.

A népi vallásosságból kinövő evangelizáció más utat jár be, mint a szokásos evangelizáció. A népi vallásosság esztétikai és szimbolikus alkotórésze miatt a hit nem is annyira „hallásból fakad” (vö. Róm 10,17), hanem inkább a „látásból”. A szokásos evangelizációban ez a sorrend: meghirdetés, elfogadás / megtérés, külsővé tétel / ünneplés. A népi vallásosságban viszont a kiindulópont az, amit a nép kifejez és ünnepel, és ennek

fedezi fel később az értelmét, így jut el az Örömhírhez. A szokásos sorrend tehát megfordul: külsővé tétel / ünneplés, elfogadás / megtérés, meghirdetés.

A népi vallásosság a katekézis látóterében

A népi vallásosságnak elsősorban a rendes katekézisben van a helye, hiszen a katekézis alanyai közül sokan innen jönnek és ide térnek vissza. Ha a katekézisben viszontlátják rítusaikat és értékeit, akkor könnyebben fogadják be a katekézist.

A népi vallásosság azonban egy fontos nyelvezetet is kínál a katekézis számára, egy totális és rituális nyelvezetet, amely túllép a racionalizmuson, és igénybe veszi az egész személyt, értelmét, szívét és érzéseit.

Evangelizálni a népi vallásosságot

Mint minden egyházi valóság, úgy a népi vallásosság is rászorul az evangelizációra. Ez azonban nem annyiból áll, hogy a külső rítusokat mással váltjuk fel – mint ahogy gyakran és tévesen próbálták, sok konfliktust gerjesztve ezzel –, hanem főleg abból, hogy javítunk az egyén attitűdjein és motivációin, mert ezek határozzák meg, jók lesznek-e a külső tettek. Ennek során az evangelizáció szereplőinek ki kell tűnniük az következőkben: közelség, türelem, alázat, a másik vállalása, az empatikus dialógus, a nyelvezet megértése, a saját ritmus tiszteletben tartása. Olyan igehirdetési nyelvezetet kell kialakítani, amely azután komoly átalakuláshoz vezet, és figyelembe veszi a népi vallásosság nyelvezetét és szimbólumait.

Záró gondolatként szolgáljanak a II. Vatikáni Zsinatnak a papképzésről írt szavai: „A legszebb szertartások és a legvirágzóbb társulatok sem sokat használnak, ha nem arra irányulnak, hogy az embereket a keresztény érettségre neveljék” (Presbyterorum ordinis, 6).

(Várnai Jakab OFM fordítása)